

אתה תהיה החומר. א"ע
ישיבת באר יעקב

דרשה לתשובה

מ א ח

שמואל דוד במהר"ר רפאל שלו שאל הכהן מונק
חופעיה"ק ח י פ ה ת"ו

שנת תשל"ג בצלמון לפ"ק

תוכן הענינים:

פתיחת הדרוש

- (א) ילקוט הושע עה"פ שובה ישראל. כמה דקדוקים.
- (ב) מ"ר פ' ויגש עה"פ ולא יכלו אחיו וגו'. משל למהר"י ז"ל מדובנא.
- (ג) באור ודקדוק במ"ר הנזכר.

עיקר הדרוש

- (ד) מ"ר פ' דברים עה"פ אוכיחך ואערכה. ענין הכחות הברורים והכהים שבשכל ונפש ע"פ החסיד ר' ישראל ז"ל מסאלאנט.
- (ה) ביאור כמה מאמרים ע"פ היסוד הנזכר בחכמת הנפש.
- (ו) שהמזל אינו מכריח את הבחירה בין טוב לרע ע"פ הגר"א.
- (ז) ביאור כמה ענינים ע"פ היסוד הנזכר של הגר"א.
- (ח) חומר העון של המתרפה מקנין השלימות.

סיום הדרוש

- (ט) ישוב הדקדוק שבסי' ג'.
- (י) ישוב הדקדוקים שבסי' א' ועוד כמה דקדוקים באותו מאמר שבילקוט.
- (יא) עוד בענין הנזכר. גדר הקבלה להבא שבחשובה.

עניני תשובה

- (יב) החרטה לשעבר. ביאור שכר ועונש.
- (יג) הקבלה להבא. עצות למעשה.
- (יד) סדר התשובה.
- (טו) איכות החרטה והקבלה.
- (טז) וידוי. דינים למעשה.

סיומ

- (יז) ביאור כבני מרון לר' יצחק ז"ל מפעטערבורג.

(הריוח מיועד לדבר מצוה)

דרשה לתשובה

א

(פתיחת הדרוש)

בילקוט הושע רמז תקל"ב (וכעין זה בפסיקתא דשובה), אומרים ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אם אנו עושים תשובה מי מעיד עלינו אמר להם הקב"ה לרעה נעשיתי לכם עד שנאמר וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ולטובה איני נעשה לכם עד הוי שובה ישראל עד ה' אלקיך. עכ"ל. (פירש הרקח ברמזי הפטרות שלו דדרשינן עד כאילו כתיב בציר"י, ונלענ"ד טעמא מדשני קרא בדבוריה, שבסמוך כתוב קחו וגו' ושובו אל ה' וקרא קמא קאמר עד ה' אלקיך.)

ויש לדקדק מה זו עדות על התשובה, והרי הכל גלוי וידוע לפניו ית"ש, ושנינו במסכת אבות העושה מצוה אחת קונה לו סניגור אחד העושה עבירה אחת קונה לו קסיגור אחד תשובה ומע"ט כתריס בפני הפורענות.

ועוד יש לדקדק מפני מה הקב"ה מעיד על הרעה, והרי ארז"ל קורות ביתו של אדם מעידין עליו שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה, ונשמתו של אדם מעידה עליו שנאמר משוכבת חיקך שמור פתחי פיך.

ב

במדרש רבה פרשת ויגש (פצ"ג), אבא כהן ברדלא אמר אחי לנו מיום הדין אחי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של גוים לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתוננו הה"ד ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא, יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך על אחת כמה וכמה. אכ"ל.

פירש מהר"י מדובנא הענין על פי משל לאחד שהיה לו משא ומתן עם השר ושולח לו סחורה תדיר וכשהגיע זמן החשבון ישב בביתו לערוך כתבי חשבונותיו ואשתו יושבת ומתבוננת בו, והוא אומר בסחורה פלונית אטעה את השר ואוסיף בדמיה, ובסחורה אחרת אטעהו בכמות הסחורה, ועוד באחרת אטעהו באיכותה, עד שאמרה לו אשתו ומה תעשה כאשר

דרשה לתשובה

השר ירגיש בדבר, מיד הרים קול גדול וכעס עליה כעס גדול כאילו באה לגזול הימנו פרנסתו, ונשתתקה בעל כרחיה. וכל זה היה בביתו כשהוא יושב על שולחנו ואשתו נכנעת לפניו, אבל כאשר הגיעה השעה והוצרך להכנס לפני השר בעצמו וראהו יושב על כסא כבודו במלבושי שררה ויקר, מיד נפלה רוחו בקרבו ולבו נמס ויהי כמים, ולא העיז לענות שקר בפני השר, אך ערך לפניו חשבון צדק ואמת.

וכן אדם חי שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה והוא הולך וחוטא ועל כל חטא וחטא יש לו התנצלות, דבר זה היה מותר, ובדבר זה הייתי אנוס, ובדבר זה עשיתי מצוה, ובמחשבות הללו הוא מחזיק כל ימי חייו, עד אשר יגיע יומו להיות נכון לעלות ליתן את החשבון לפני ממ"ה הקב"ה, אבל אז ביום ההוא כאשר יעמוד לדין לפני כסא כבודו ית"ש, מיד תפול רוחו ולא יעזז לסעון כל טענותיו לפני ית"ש, כי יכיר בעצמו שהכל שקר.

זהו מה שאמרו חז"ל הקדושים אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה יוסף קטנן של שבטים היה (כלומר ואין מוראו מוטל עליהם כולי האי) ואעפ"כ נבהלו עד שלא יכלו לענות שום התנצלות, ומחמת הפחד הכירו בעצמם שהכל שקר, לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא עאכו"כ, כמה יזדעזע כל אדם וכמה יפול פחד ה' והדר גאונו על האדם, ויכיר בעצמו שכל מה שהתנצל כל ימיו על חטאיו, היה הכל שקר וכזב.

ג

ורז"ל הקדושים הוסיפו ללמוד עוד ק"ו כעין זה מאתונו של בלעם, והענין הוא, כי בלעם לא נבהל מפני פחדה וכבודה של האתון ואימתה לא תבעתו, כדרך שנבהלו אחי יוסף מפניו, אבל בלעם הכיר צדקת טענתה כשאמרה ההסכך הסכנתי לעשות לך כה, וע"פ שהיה חכם שבגוים לא מצא פתחון פה כנגד טענת אמת של אתונו.

וכן הקב"ה כאשר יוכיח את האדם ליום הדין יודה האדם לא רק מפני שנבהל לפני הדר גאונו בלבד, אלא מפני אמיתות התוכחה.

ולמדנו ק"ו משני צדדים, מצד קטנות שומע התוכחה ק"ו מבלעם החכם שבגוים, ומצד גדולת המוכיח ית"ש ק"ו מיוסף.

ועוד הפליגו רז"ל הקדושים והוסיפו בלשונם ויוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך, ועדיין צריך ביאור מה כוונתם בזה.

ד

(עיקר הדרוש)

במדרש רבה ריש פרשת דברים, אוכיחך ואערכה לעיניך, תריץ אמוראין חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדיר כל לעיניך, (פי' מ"ד אעורר כל מפרש כ"ף של אערכה שהיא שימושית לשון מדבר נוכח והה"א נוספת כמו אעירך והתנועה הגדולה של חיריק גדול נשתנתה לתנועה קטנה של סגול, ומ"ד אסדיר מפרש שהכ"ף היא שרשית), וצ"ב באיזו כוונה נחלקו.

כתב החסיד ר' ישראל ז"ל במאמר עץ פרי שיש באדם שני מיני כוחות, כהים וברורים, (כחות הנפש הכהים הם אותן שקורין להם חוקרי הנפש היום תת-הכרה), ולהבנת הענין הוא ממשיל שני משלים. הראשון הוא, כגון מי שיש לו בן שנאוי ותלמיד אהוב ויעירוהו מתרדמתו טרם יספיק שכלו להתבונן ויאמרו לו הנה דליקה גדולה ובנך ותלמידך שניהם במקום סכנה, מיד יקדים להזדרז להציל את בנו תחילה, כי אהבת הבן טבועה בעומק נפשו בכחותיו הכהים, עד אשר יתעורר שכלו וכחותיו הברורים, ויתבונן כי ראוי להקדים את תלמידו.

והמשל השני הוא, כגון תינוק הלומד קריאת א' ב' וצריך לטרוח ולהתבונן על כל אות ואות ועל כל תנועה ותנועה ועל הצירוף הנכון של האותיות והתנועות, אבל כשיגדל כבר נכנסו צירופי האותיות והתנועות לכחותיו הכהים, ואינו צריך שום התבוננות כלל לצרפם כראוי.

[ונלענ"ד כי ר' ישראל ז"ל תפס שני המשלים הללו דווקא, כלומר שהכחות הכהים שולטים בין בנפש (כגון אהבת הבנים) ובין בשכל (כגון צירוף האותיות והתנועות)].

ה

ועל פי יסוד זה של שני מיני הכחות יתבארו כמה וכמה ענינים, אבל לא נתפוס עכשו אלא שנים.

פירש"י בפרשת מטות בענין בני גד ובני ראובן, חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפס אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצנאכם. עכ"ל. ולכאורה הדברים מתמיהים מאד, והרי אפילו בדורותינו לא נמצא אדם אחד מני אלף בעל מדות נשחתות כל כך שאם יפלו בניו ובהמתו לנהר יקדים ממונו לבניו, והיאך יעלה על הדעת שבני גד ובני ראובן היו פחותים כולי האי.

אבל הביאור הנכון הוא, כי בני גד ובני ראובן בעצמן ודאי לא הרגישו כלל שבעומק מכמני נפשם טמונה מדה פחותה כולי האי של חמדת הממון נפרזת, ואילו היה משה רבינו מוכיחן על חמדת הממון היו מכחישינ אותו, אבל משה רבינו תפסם בלשונם (וכידוע בחכמת הנפש שהדיבור בלא כוונה מגלה לפעמים את הסמון במחבואי לבבו, וחוקרי הנפש שבדורותינו הרבו לדבר מענין זה), והראה להם משה רבינו במופת חותך שנכשלו בלשונם וגילו מצפונם כי חמדת הממון טמונה בכחותיהם הכהים.

ועוד מאמר תמוה יתבאר ביסוד זה. שלהי מנחות דף ק"ט ע"ב אמר רבי יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה אני כופתו ונותנו לפני הארי עתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין, פירש"י בתחילה הייתי שונא את הרבנות וכל האומר לי עלה לגדולה וכו'. והדבר מתמיה מאד, והרי אף בדורותינו לא נמצא איש נכבד שיפקיר את נפשו כל כך לפני יצרו עד שיטיל קומקום של חמין על אדם שהקניטו ביותר, והיאך העיד רבי יהושע בן פרחיה על עצמו שיצרו מושל בו עד כדי כך.

אבל ביאורו הוא, כי ודאי לעולם לא היה ריב"פ עושה ח"ו דבר כזה בפועל, אבל הקדוש הזה היה מפשפש וממשמש במעשיו ועושה חשבון נפשו להבחין מדותיה עד שמצא בעצמו שאם לא ישמור את עצמו ויתגבר על יצרו או יגביר מדת הבושה על עצמו, שיצרו הסמון בקרבו עלול להחטיאו כולי האי.

ודווקא מפני רוב קדושתו הרגיש בכך, כי עשה חשבון נפש אמיתי. – לא כן אנחנו, אם ישאלו כל אחד ואחד מאתנו אם הוא עלול לדברים מכוּערים כאלה, מיד יאמר כל אחד ואחד מאתנו, ח"ו, אע"פ שיוּדעים אנחנו בעצמנו שאנחנו רחוקים מהשלמות, אבל ח"ו אין אנחנו מושחתים עד כדי להטיל קומקום של חמין על שום אדם.

אבל יש לנו ללמוד מדברי ריב"פ הקדוש כי שקר בימיננו, ואנחנו מטעים את עצמנו, כי כל אחד ואחד טמון בקרבו רוצח, וטמון בקרבו נואף, וכל מדה רעה ונשחתה מצאה קץ לה בנפשותינו, ואין אנחנו שמים לב לדבר ומרגישים, ולכן לפעמים המדה הרעה פורצת גדריה בדרך מבהילה כל נפש. והננו רואים כמה פעמים בני אדם המוחזקים בכשרות והם נהפכים מן הקצה אל הקצה מחמת איזה התעוררות של מדה רעה, מחמת כבוד או ממון או תאוה או גאווה או קנאה וכדומה.

כי באמת בני אדם הללו לא נהפכו פתאום, כי המדות הרעות היו סמונות בקרבם מעולם, וכיון שלא התבוננו בכך לא שמרו את עצמן מלהתגרות ביצר הרע, וכיון שלא שמרו את עצמן, ממילא גבר עליהם יצרם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום.

ושמעתי מר' אבא גרוסבארד ז"ל שאמר בשם ר' שמחה זיסל ז"ל מקעלם, הרי ידוע שרבינו יונה עשה עוד שיערים מלבד שיערי תשובה, והוא מזכירם לפעמים, ומזכיר ג"כ שער האכזריות, ואמר ר' שמחה זיסל ז"ל, שאילו היה בידינו שער האכזריות של רבינו יונה עם הגילויים שרבינו יונה היה מגלה שם בנפש האדם היה אדם מתיירא מלישן עם חבירו בחדר אחד.

רק מי שעושה חשבון נפשו ומכיר כחות נפשו הכהים, הוא יכול להתגבר על יצרו כאשר יזכה שהשי"ת יעזרהו.

וזהו פירוש אעורר כל, כלומר הקב"ה יעורר את הכחות הכהים הסמונים בנפשו של אדם כאילו הם ישנים, ויוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא, מעשה זה שעשית בא לך מחמת תאוה טמונה בלבך, וזה מחמת גאווה, וזה מחמת חמדת הממון, וזה מחמת רדיפת הכבוד, כל אחד ואחד כפי מה שהוא, אשר רק השי"ת לבדו מכיר בו ויכול להעיד ולהוכיח.

1

ומעתה צריכין אנו לבאר מהו אסדיר כל.

כתיב במשלי כ"ב ו', חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. וצ"ב מהו דרכו דמשמע דרך שלו. ועיי"ש בביאור הגר"א דדרכו היינו מזלו, שכל מדותיו הן כפי מזלו. (ור"ל לענ"ד כי המדות נקראו דרכים בכ"מ, כגון והלכת בדרכיו, מה הוא רחוס וחנוך וכו'), וא"א לאדם להתגבר על מזלו, ומ"מ בידו לבחור בין טוב לרע, כגון מ"ש בשבת דף קנ"ו ע"א האי מאן דבמאדים להוי גבר אשיד דמא אמר רב אשי אי אומנא אי גבא אי טבחא אי מוהלא, כלומר בידו להיות צדיק כגון מוהל העוסק במצוות או להיות בינוני כגון אומנא וטבחא או להיות רשע כגון גבא (וכן פירש בעקידת יצחק פ' חיי שרה, שער כ"ב), והמהנך את הנער צריך לחנכו על פי זה שיהא צדיק שופך דמים, כגון מוהל, או בינוני כגון טבחא ואמנא, אבל אם יכריחנו נגר מזלו וטבע מדותיו שלא להיות שופך דמים כלל, אע"פ שבנערותו בעל כרחו נכנע למחנכו, אבל כשיזקין יפרוק עול חנוכו לגמרי, ויתגבר בו מזלו של שפיכות דמים, ואפשר שיהא גבא.

ועל פי יסוד זה ביאר הגר"א עוד מאמר תמוה ביומא דף כ"ב ע"ב כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמאריה סייעי שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו (דהיינו שאול חטא באג והפסיד מלכותו, ודוד חטא במעשה דאוריהובמעשה דהסתה ולא הפסיד מלכותו), וכבר תמהו כל המפרשים מה טעם יש בדבר, וכי משא פנים יש ח"ו, (ע' ח"א מהרש"א, וע' בספר שערי רחמים בהספד בעל חיי אדם על הגר"א בשם הגר"א), ופירש בבהגר"א למשלי ששאול היה איש קדוש מאד מצד מזלו ומדותיו, כמ"ש ביומא שם עה"פ בן שנה שאול במלכו מה בן שנה שלא טעם טעם חטא אף שאול לא טעם טעם חטא, ולגבי איש קדוש כזה אפילו חטא אחד נחשב חמור מאד כי אין מלחמת יצרו חזקה כל כך, אבל דוד היה אדמוני ומלחמת יצרו היתה קשה, ואע"פ שנכשל שתי פעמים, מ"מ כבר נתגבר על יצרו פעמים רבות, ואין אותן שני מכשולות שקולים כולי האי לגבי ידיה כמו מכשול אחד לגבי שאול.

ז

ומ"ש הגר"א שדוד היה אדמוני, יתבאר ע"פ מ"ש במ"ר ר"פ תולדות, וכיון שראה שמואל את דוד אדמוני. דכתיב וישלח ויביאהו והוא אדמוני נתיירא ואמר אף זה שופך דמים כעשו אמר לו הקב"ה עם יפה עינים עשו מדעת עצמו הוא הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג, עכ"ל המדרש, (פי' מדלא כתיב ויפה בוי"ו אלא עם יפה עינים, דרשינן לה כלפי עיני העדה הם סנהדרין כפירש"י בפ' ויקרא). וביאור המדרש הוא ע"פ מש"כ הרמב"ם בשמונה פרקים פרק שביעי שאין זה מתנאי הנביא שיהיו כל מדותיו בתכלית השלימות והביא כמה ראיות לדבר, ואחת מהן היא שדוד המלך ע"ה היה נביא כמ"ש לי דבר צור ישראל ומצינו אותו בעל אכזריות אע"פ שלא שימש במדה זו אלא באו"ה ובהריגת הכופרים והיה רחמן לישראל אבל השי"ת לא הרשהו לבנות בהמ"ק כמ"ש אתה לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת, עכת"ד. ובזה יתבאר מ"ש הקב"ה לשמואל זה מדעת סנהדרין הוא הורג, כלומר אע"פ שמצד טבעו ומדותיו יש בו מדה זו של שפיכות דמים המצויה ג"כ בעשו, אבל הוא מושל על יצרו ומשתמש במדה זו רק בדרכי התורה, כי הבחירה נתונה ביד האדם להיות צדיק אע"פ שנולד במזל של שפיכות דמים וכנ"ל.

ונדפס בכתבים שנמצאו אצל החסיד ר' זונדל ז"ל מסלאנט בשם הגר"א שיש לראות נפלאות הבורא ית"ש בזה שהוא מחזיק את היצר הרע כמו בחבל ואינו מניחו להתקרב אל כל אדם כפי כחו שבידו להתגבר עליו.

[וע' מש"כ מהר"י ז"ל מדובנא בקול יעקב למגילת רות עה"פ ותאמר נעמי וגו' בביאור מאמרם ז"ל וכי עשו שונא דם אלא זה דם מילה ודם קרבנות].

ח

וזהו מ"ש במדרש הנ"ל אסדיר כל. כי אין אדם מתבונן בעצמו לידע איזה כחות טובים או רעים טמונים בקרבו מתחילת יצירתו ע"פ מזל תולדתו. ולמשל כאשר יבוא אחד מאתנו אחרי מאה ועשרים שנה לפני ב"ד שלמעלה אפשר שישאלו אותו למה לא התפללת עם כוונות האר"י ז"ל, והוא ישיב

דרשה לתשובה

וכי מי אני שיתבעו ממני דבר כזה, אבל כבר אפשר שיאמרו לו, דע כי בילדותך היה לך ראש טוב והיטבת ללמוד וכאשר נעשית בן י"ד התחלת להתרפות מתלמודך וכשהיית בן י"ח כבר נחשבת לבחור פשוט ונשאת אשה כמנהג העולם ונסדרת בטרדות החיים כל ימך, אמנם היית בעה"ב כשר מתפלל ג"פ בכל יום ואפילו קובע עתים לתורה, אבל גלוי וידוע לפני יוצרך שמתחילת ברייתך נולדת בכחות גדולים שבגדולים, ואלמלא נתרפית מתלמודך כשהיית בן י"ד היית עולה במעלות התורה והיית נושא בת ת"ח ושוקד על התורה עד שהיית נחשב ת"ח מופלג, ובהיותך בן ארבעים היית יכול ללמוד חכמת הקבלה וסתרי תורה עד שהיית מגיע למעלות עליונות מאד כדי להתפלל בכוונות האר"י הקדוש, רק אתה לבדך גרמת לעצמך שהפסדת כל זאת.

ואל יאמר אדם שאע"פ שהפסד גדול הוא זה, מ"מ אין עונש בדבר, אין הדבר כן, כי עון ביטול תורה הוא, ודברי רז"ל ברור מללו שהמתרפה בתלמודו נענש בגיהנם, אפילו ת"ח הבקי בכל התלמוד וגלוי וידוע לפני השי"ת שהיה יכול לעסוק במעשה בראשית ומעשה מרכבה ונתעצל בדבר, גם הוא נענש בגיהנם רח"ל על עון ביטול תורה.

והא לך לשון מדרש משלי פרשה י', אמר רבי ישמעאל בא וראה כמה קשה יום הדין שעתידי הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט וכיון שח"ח בא לפניו אומר לו כלום עסקת בתורה אמר הן אומר לו הקב"ה הואיל והודית אמור לפני מה שקרית ומה ששנית וכו' בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה הקב"ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כזאבי ערב והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם, בא מי שיש בידו שני סדרים או שלשה הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם וכו' בא מי שיש בידו הלכות אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית וכו' בא מי שיש בידו תורת כהנים הקב"ה אומר בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית (פי' מדרשי חכמים) וכו' בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה אומר לו הקב"ה למה לא למדת אגדה ולא שנית וכו' בא מי שיש בידו אגדה הקב"ה אומר בני תלמוד למה לא למדת וכו' בא מי שיש בידו תלמוד הקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה וכו' שלא יאמר אדם הואיל ונתחכמתי בתורה בתחילה אלך מעכשו ואתעסק בממון ובנכסים הוא אינו יודע שאינן מועילין לו כלום שנאמר לא יועילו אוצרות רשע ומהו שיועיל לו דברי תורה וכו' וצדקה תציל ממות מדינה של גהנום וכו', עכ"ל בקיצור, וכל מבקש ה' יעיין אריכות הענין בפנים.

ומתבאר מכאן מה שכתב בעל מס"י שכל אחד ואחד נתבע כפי הכרתו, כי ודאי מי שמצד כשרונותיו א"א לו ללמוד אלא מקרא יזכה לגן עדן ולא יתבעו ממנו משנה, ומי שא"א לו ללמוד הלכות ותלמוד יזכה לגן עדן כיון שלמד את המשנה, אבל לאיך גיסא מי שנחרפה מתלמודו, אפילו אם למד את כל התלמוד ונתעצל מללמוד סתרי תורה, נענש בגיהנום רח"ל בעון ביטול תורה.

ט

(סיום הדרוש)

וזהו אסדיר כל לעיניך, דהיינו שהשי"ת יערוך בפני האדם ליום הדין והתוכחה היאך היה כחו מתחילת יצירתו והיאך עברו ימיו ושנותיו והלך מדחי אל דחי, ויוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא.

ואע"פ שקורות ביתו של אדם ונשמחו מעידין עליו, אינן מעידין אלא על מעשיו, אבל איזה נברא יכול לדעת כחו של כל אדם בפרטות, לעורר כחותיו הכהים המסתתרים בו שהמריצוהו בכל מעשיו, ולהסדיר כל ימיו ושנותיו כפי מזל תולדתו ומדותיו הטבעיות באמת, הלא רק הקב"ה לבדו, היודע שורשו העליון של כל אחד ואחד (הנעלה ממלאכי השרת כמבואר באריכות בספר נפש החיים שער א') אך הוא לבדו מעיד על הרעה ועל הטובה, ומוכיח כל אחד ואחד כפי מה שהוא וכמש"כ בירמיהו כ"ט כ"ב ואנוכי היודע ועד, וכמו שיסד הפייטן, אמת כי אתה הוא דייק ומוכיח ויודע ועד.

(וכל מה שפירשנו בענין אעורר כל ואסדיר כל יפה הוא במ"ר פ' ויגש הנ"ל, אבל במ"ר פ' דברים יותר נכון לפרשו כנגד חסא העגל כדברי המפרשים).

י

ונחזור לדברי המדרש שפתחנו בו, לרעה נעשיתי לכם עד שנאמר והייתי עד ממהר וגו' וצ"ב מהו עד ממהר. ויש לפרש ע"פ מ"ש בסנהדרין דף מ'.

ע"ב אמש הרגו שכיח ברוב עדיות עכשו הרגו לא שכיח ברוב עדיות, כי עדי ב"ו אינם זריזין להעיד מיד, גם ב"ד של ב"ו אינו מזומן תדיר לקבל עדות, אבל הקב"ה אינו כן, אע"פ שמאריך אף ואינו ממהר להפרע, אבל מעיד מיד, ויזדעזע כל אדם כי הוא מועד לעולם, ומיד כשעבר עבירה כבר נגבית עדות למעלה, וזו התבוננות חזקה המרעידה כל לב מרגיש.

והמדרש ממשיך ואמר, ולטובה איני נעשה לכם עד וכו'. יש לפרש בדרך חידוד קצת, על פי המבואר רפ"ג דר"ה דף כ"ו ע"א דבדיני נפשות אין עד נעשה דיין, ויהיב תלמודא טעמא, כיון דחזיוהו דקטיל נפשא תו לא מצו חזו ליה זכותא, כי נצטוינו לבקש זכות לנדון, וירדה תורה לסוף דעתו של אדם, כי הרואה במו עיניו היאך נדון זה הרג את הנפש אין דעתו רחבה כדי למצוא זכות לנדון, כי השכל והנפש קשורים זב"ז, והמוחשים נרשמים בלב ומפעילים את כחות הנפש (כמ"ש וירא את העגל וגו' ויחר אף משה, ואכמ"ל), והרואה בחוש הראות ממש את ההריגה, נפשו מתפעלת כל כך עד שאין צדדי זכות עולים בדעתו מחמת קוצר הדעת. – אבל הקב"ה אינו כן כי הוא נעלה ומרומם ממדות נפשיות של בני האדם, ועוד כי אף כשהוא מנהיג את עולמו ברצונו כפי מדותיו, הרי הוא רב חסד מטה כלפי חסד, והוא רואה זכות אף לרשע וחוטא, אפילו אחד מני אלף, כמ"ש באיוב ל"ג כ"ד ויחוננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר, ולכן הקב"ה אף בדיני נפשות נעשה עד ודיין, וכמאמר הפייטן, אמת כי אתה הוא דיין ומוכיח ויודע ועד.

ומעכשו הדברים הם ק"ו, שלטובה ודאי הקב"ה נעשה עד, שהוא מכיר כחותיו הכהים אף לטובתו, ומכיר מזל תולדתו אף לטובתו, ויודע אם מלחמת היצר היתה קשה עליו יותר מדאי, (כמו שבארנו למעלה דוד בשתים ולא עלתה לו), ויודע אם תשובתו היתה הוגנת מעומק לבו, כמו שיתבאר עוד בעה"ת.

יא

וענין העדות על החשובה הוא ע"פ מש"כ הרמב"ם בפ"ב מהלכות תשובה הלכה ב' וז"ל, ומה היא החשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד וכו' וכן יתנחם על שעבר וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם וכו', עכ"ל.

ולכאורה דבר קשה הוא מאד, ולכאורה תנאי זה שיעיד עליו יודע תעלומות הוא לעיכובא, ובלא תנאי זה אין כאן תשובה, וקיי"ל שאין יוה"כ מכפר אלא עם התשובה, וא"כ אפשר שעברו על האדם כל ימי חייו ואם יחיה אלף שנים פעמים, ועדיין לא זכה לכפרת יוה"כ, ח"ו ורח"ל, ועוד יתבאר לפנינו בביאור ההלכות.

ויש לדקדק בלשון הרמב"ם שהיה לו לכתוב ויעיד עליו צופה העתידות, ולמה כתב יודע תעלומות.

ובב"ב דף ק"י ע"א אמרו על יונתן בן גרשם שהיה כומר לפסל מיכה שנקרא אח"כ שבואל מפני ששב לא' בכל לבו, ועיי"ש בפ"י הרשב"ם בשם ירושלמי דפ"ק דברכות שחזר לקלולו, וא"א להאריך בכל פרטי הענין שהוא כאן, אבל עכ"פ יש לנו ללמוד מכאן שאיש זה אשר המקרא העיד עליו ששב להשי"ת בכל לבו מ"מ חזר לקלולו, ומשמע דתשובתו דמעיקרא תשובה שלימה היתה בכל לב באמת, ולמדנו מכאן שאמיתות התשובה אינה תלויה בעתידות אלא במחשבת הלב, וכמ"ש הרמב"ם ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו, ועל זה יעיד יודע תעלומות, ורק הקב"ה לבדו הוא היודע תעלומות לב ועלילות מצעדי גבר (פי' העלילה והמחשבה הסמונה במצעדי ופעולות גבר), ורק הוא לבדו יכול להעיד על התשובה אם היתה הוגנת.

(עד כאן הדרוש).

יב

(עניני תשובה למעשה)

- אחרי שנתבארו בעה"ת בכלל הדרוש כמה ענינים בחכמת הנפש, נבוא עכשיו בעה"ת לביאור עיקרי התשובה עצמה.
- הדבר ידוע שיסודות התשובה הן עזיבת החטא (עם קבלה להבא) והחרטה לשעבר וגם וידוי דברים, ואעפ"כ רבים אינם שמים לב לדקדוקי יסודות התשובה הללו, וכסבורים הם שבהתעוררות תפילה ובכי ושמיעת דברי מוסר ותוכחה יצאו ידי חובתן.

ה ח ר ט ה : כתב במסילת ישרים פרק ד' כי חרסת התשובה דומה לחרסת הנדר דבעינן חרטה דמעיקרא אבל ביו"ד סי' רפ"ח ס"ז בהגה איתא שאין פותחין בחרטה גרידא וע"ש בש"ך ס"ק ט"ו, והטעם הוא דחיישינן שמא הנודר אינו מתחרט אלא מהשתא, ומשו"ה בעינן פתח שיהא ניכר יפה. אבל בחרסת התשובה, אין לפנינו דרך אחרת, אלא לדקדק יפה שתהא חרטה דמעיקרא ממש, ואע"פ שהוא דבר קשה (וע"ש בלשון הש"ע ויזהר וכו' שאל"כ אין ההתרה התרה).

ויש למצא צד זכות ע"פ מש"כ הרא"ש בפ"ג דנדרים סי' ה' ובפרקא בתרא דיומא סי' כ"ח לחלוק על ר"ת שהגיה בנוסח כל נדרי שבמחזורים שלא לומר מיום כיפורים שעבר עד יום כיפורים זה, כי לדעתו כל נדרי לא נתקן משום התרת נדרים מכמה טעמים, ואחד מהן מפני שאין כאן חרטה, והשיב עליו הרא"ש דאנן סהדי שכל העובר על נדרו מתחרט מעיקרו כדי להנצל מן העונש. ביאור המחלוקת הוא דר"ת ס"ל דחרטה כזו קלושה היא ולא שמה חרטה דמעיקרא להתיר עליה את הנדר, והרא"ש ס"ל דמ"מ חרטה שמה. ולפי זה גם לענין חרסת התשובה להרא"ש סגי לך בהתבוננות קצת ביראת העונש, אבל לר"ת בעינן התבוננות גדולה וחזקה. ואכמ"ל בשיטות שאר הראשונים בזה, כי יש חברים לר"ת וחברים להרא"ש, והדברים יארכו יותר מן הראוי לדרוש זה, אבל בעה"ת מצינו צד זכות על עצמנו לצאת ידי חובת תשובה לדעת הרא"ש ודעימיה.

ובעוה"ר בדורות הללו ממעטין לדבר על יראת העונש, הפך מנהג המוכיחים שבדורות שלפנינו, (ואפשר שבזה"ז יש לחוש מפני המלעיגים, ולעג זה שורשו בקטנות אמנה בשכר ועונש שנתפשט עם התפשטות הכפירה בדורות הללו, רח"ל מדעותיהם). אבל הכל יודעים שאין בנו יראת הרוממות, ואם נוניח גם את יראת העונש, א"כ אין כאן יראה כלל, אלא אותה שעליה אמר ישעיהו ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה.

• ושמעתי כמה פעמים מפה קדוש של מו"ר הצדיק ר' אליהו הכהן דושניצער ז"ל לה"ה, שהיה אומר בשמו של החסיד ר' ישראל ז"ל, על מה שכתב הרמב"ן בהקדמת פירושו לאיוב, כי נוח לו לאדם לסבול יסורי איוב כל ימיו ולא לסבול שעה קלה בגהינם רח"ל, שדברי הרמב"ן הם מוכרחים מסברא, כי למשל אילו יעמידו בפני האדם ברירא לעבור עבירה אחת מה"ת ואפילו עבירה קלה או לסבול יסורי איוב כל ימיו -

ה' ישמרנו מנסיון נורא כזה - אין ספק שהלכה ברורה היא שכל זמן שאין כאן פקוח נפש אין כאן שום היתר לעבור איסור דאורייתא. (ע' ש"ך יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ג' ופמ"ג או"ח סי' שכ"ח במש"ז ס"ק ז' ואכמ"ל). ואם לא עצר האדם כח לעמוד בנסיון נורא כזה רח"ל, הרי הוא חייב לקבל עונש, ובע"כ צ"ל שעונש זה יהא חמור מיסורי איוב כל ימיו, דאל"ה נמצא חוטא נשכר ואין כאן עונש. - ומצינו שחומר העון נשקל כפי גודל הנסיון וכמ"ש במנחות דף מ"ג ע"ב גדול עונש של לבן יותר מעונשה של תכלת, וא"כ נסיון קשה כזה נחשב לעון קל מאד, ומ"מ עונשו של עון קל זה צ"ל שהוא חמור מיסורי איוב כל ימיו. על אחת כו"כ עבירות חמורות ושאינן בהן נסיון, כמה עונשן מרובה יותר ויותר, ה' ישמרנו. וצדקו דברי הרמב"ן הנזכרים שעונש קל שבגהינם קשה הוא מכל יסורי העה"ז.

[וכדי להפיס דעת בנ"א שלא יזדעזעו יותר מדאי מפני חומר הדברים, נוסיף עוד חשבון ששמעתי בשם החסיד ר' יוסף ז"ל מנאוהרדאק, להתבונן מה רב טוב הצפון לצדיקים בג"ע.

למשל אם יאמרו לאדם הושט אצבעך הקטנה שעה קלה לתוך האש ותקבל מאה זהובים, כמעט לא ימצא אדם שיעשה כן דאטו בשופטני עסקינן. אבל אם יאמרו לאדם הושט ירך רבע שעה לתוך האש ותקבל אלפי כסף וזהב שום בר דעת שבעולם לא יעשה כן.

אבל מצינו בחגיגה ט"ו ע"ב כי נח נפשיה דאחר אמרו לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתי וכו' אמר ר"מ מוטב דלידייניה וליתי לעלמא דאתי מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דר"מ סליק קיטרא מקבריה דאחר אמר ר' יוחנן וכו' מתי אמות ואכלה עשן מקברו כי נח נפשיה דר' יוחנן פסק קיטרא מקבריה דאחר. וידוע כי ר"מ היה בסוף ימי התנאים, ור' יוחנן אע"פ שהיה בראשית ימי האמוראים אבל האריך ימים הרבה כמו ש' או ת' שנה, כמבואר בסדר תנאים ואמוראים, ונמצא שאחר היה סובל באור של גיהנם כמה מאות שנה, ומ"מ אמר ר' מאיר מוטב דלידייניה וליתי לעלמא לאתי, והרי אור שלנו אינו אלא אחד מששים באור של גיהנם, ומ"מ כל זה היה כדא' לו ובלבד שיזכה לבוא לגן עדן, הרי לנו חשבון נפלא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך לעולם הבא].

יג

ק ב ל ה ל ה ב א . כבר הוכחנו בעה"ת למעלה בסוף הדרוש מההיא דיש נוחלין דמשכחת לה תשובה בכל לב אע"פ שלבסוף חזר לסורו, כי אמיתות הקבלה אינה תלויה בעתידות אלא במחשבת הלב שבאותה שעה. (וכן כתב רב סעדי' גאון באמו"ד במאמר החמישי).

אמנם צד זכות זו שצדדנו זכות נכונה היא לגבי עבירות שאינן מצויות, כגון מי שנכשל באכילת טריפות או בעילות אסורות ח"ו, אבל בעבירות שאדם דש בעקביו כגון לשון הרע וביטול תורה ותפילה בלא כוונה, היא נעשה שקר בנפשנו ונאמר שבשעה שהוא מתודה ביוה"כ יש כאן קבלה אמיתית בלבו שלא יחזור לסורו, ורק מקרה הוא שאירע לו אם חזר לסורו, והרי המקרה לא יתמיד כידוע, וכל אחד ואחד יודע בעצמו בשעת הוידוי ממש שבודאי יחזור וידבר לה"ר ויבטל מה"ת ויתפלל בלא כוונה. וצריכין אנחנו לבקש צדדים אחרים לזכות, כדי לצאת ידי שמים לקיים חיוב תשובה ולזכות לכפרת יוה"כ.

ומצינו שמתקני מטבע הוידוי כבר חששו לדבר זה, וטבעו בלשון הוידוי לומר יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד, וכן הוא בסדר התפילה להרמב"ם, ואע"פ שהרמב"ם בעצמו בהלכות תשובה רפ"א כתב שצ"ל ולעולם איני חוזר לדבר זה. אלא ודאי אע"פ שמעיקר הדין היה צ"ל לעולם איני חוזר (ואפשר שבאמת יאמר כן היחיד כשהוא מתודה על עבירה שאינה מצויה), אבל בנוסח הוידוי הכללי חששו הקדמונים שלא יהא אדם דובר שקרים, ושינו את הלשון לאומרו בדרך בקשה ולא בדרך קבלה. – ומ"מ עדיין צ"ב מה הרווחנו בכ"ז והיאך יצאנו ידי חובת תשובה בזה.

ובספר הכוזרי מאמר ג' סי' ה' כתב שאם אין בו כח לעקור מחשבותיו הרעות שנדבקו בו מנעוריו מ"מ בידו להזהר מלהוציאם בשפתיו, ופירש בזה כי זהו שאמר שכתוב, בתהלים י"ז, בחנת לבי פקדת לילה צרפתי בל תמצא זמותי בל יעבר פי, כלומר שמזימה רעה שנשתיירה בלב מ"מ אינה עוברת על פי.

ובחובות הלבבות שער התשובה פ"ב (החלק השני) כתב שאם הנפש המלומדת בחטא חוזרת ומושכת את האדם לחטוא והוא משתדל לחסום אותה ולפעמים מצליח דמ"מ תשובתו קצת תשובה היא. וכוונתו היא שאע"פ

דרשה לתשובה

שלעולם הבחירה בין טוב לרע נתונה בידי כל אדם, מ"מ ההרגל הרע מכביד על הבחירה, ובשעה שהאדם מתחיל לשוב אל ה' די לו בזה לפי שעה שאינו מוסיף לבחור ברע יותר, ובזה ששב ופנה מדרך רעה לדרך טובה קיים מצות תשובה, ועדיין ארוכה הדרך לפניו להוסיף לבחור בטוב, אבל הוא בכלל השבים אל ה' וזוכה לכפרת יוה"כ. – ולענ"ד דברי חוה"ל הם פתח תקוה לכל אדם, כי הישיר לפנינו את הדרך, והפיח בנו רוח חיים, לצפות לכפרה. (ואע"פ שעדיין אין כפרתו שלימה כמו שכתב שם, מדכתיב, לכך בזאת יכופר עון יעקב וגו' בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות וגו').

והחסיד ר' ישראל ז"ל המציא עצה אחרת, לחלק את כל חסאיו לבחינות קלות וחמורות, למשל, יש אדם המתבטל מן התורה ימים רבים ואינו לומד כלל, זהו עון חמור מאד של ביטול תורה, ויש אדם הקובע עתים לתורה כראוי, אף עוסק בתורה בכל עת פנויה ואינו הולך בטל כלל, אבל אירע לו פעם אחת מקרה לא טהור שנזדמן לו מקח טוב מאד עם ריוח עצום והשעה היתה עוברת ולא משל ביצרו וביטל באותה פעם את העת הקבועה לתורה. גם זה בכלל עון ביטול תורה, אבל בבחינת קלות, ובשעה שאדם מפשפש במעשיו יקבל על עצמו קבלה אמיתית לעזוב בכל חטא וחטא את הבחינות החמורות שבו, אע"פ שהוא יודע שאפשר שיחזור לסורו באותן החטאים בבחינות הקלות, ונמצא שהוא בעל תשובה, כי עשה תשובה על חלק גדול מכל עונותיו, שאפילו על אותן עונות שלא הספיק לשוב עליהם לגמרי, מ"מ שב על החלק החמור שבהן.

ולענ"ד יש עוד עצה לזכות לכפרה, אבל צ"ע קצת בדבר. דהא איכא למ"ד עיצומו של יום מכפר, ונהי דלא קיי"ל הכי ויוה"כ מכפר עם התשובה דווקא, דדרשינן אך בעשור, כל אכין ורקין מי עוטיין, מכפר הוא לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים, מ"מ לא אתי לאפוקי אלא מבעט, וע' לשון הרמ"א בהלכות יוה"כ סי' תר"ז ס"ו בהגה. אבל מי שעשה תשובה קצת אע"פ שאינה תשובה שלימה, מ"מ הרי הוא בכלל השבים, ואינו קרוי מבעט ח"ו, ועיצומו של יום מכפר על כל חטאיו. ואם הדברים הללו נכונים הם, א"כ יש לפנינו דרך קלה לזכות לכפרת יוה"כ, שכל או"א יקבל על עצמו באמת לחקן מעשיו באיזה פרט כגון ליזהר פ"א ביום שלא לזרוק ברכה מפיו, (ר"ל לאומרה בכוונה כראוי), ואפילו ברכת המוציא או שהכל פ"א ביום, וקבלה זו יקבל על עצמו כדין בלב שלם לקיימה ולהזהר בה, ואז יזכה לכפרת יוה"כ על הכל. (ויש עדיין לדקדק ולפלפל בזה, ואכ"מ).

יד

סדר התשובה. יש להתבונן מה להקדים, את החרטה לשעבר או את הקבלה להבא. ורבינו יונה בשע"ת שער א' סי' י"א הטיל פשרה בדבר, שבעבירות שאדם דש בעקיביו יקדים עזיבת החטא תחילה (כלומר הקבלה להבא) מה שאין כן בעבירות שאינן מצויות יקדים את החרטה לשעבר. ואע"פ שעיקר דבריו סברא הן, הביא ראיה לדבריו מכח רומיא דקראי, כתוב אחד אומר כי אחרי שובי נחמתי וגו', דמשמע עזיבת החטא, קודמת לחרטה, וכתוב אחד אומר ומודה ועוזב ירוחם, דמשמע החרטה קודמת לעזיבת החטא, אלא ודאי כדאמרן, קרא קמא מיירי בעבירות המצויות וקרא בתרא בשאינן מצויות.

והרמב"ם בפ"א מהלכות תשובה בלשון הוידוי הקדים החרטה לקבלה, ובפ"ב הלכה ב' שהוא מפרש את התשובה עצמה, משמע שיש להקדים הקבלה לפני החרטה, ואפשר דלענין נוסח הוידוי אף רבינו יונה מודה שיש להקדים החרטה, אבל במעשה התשובה לעולם יש חילוק בין העבירות כאשר נתבאר.

והלכה למעשה נלענ"ד כיון שדברי רבינו יונה דברים של טעם הן, והביא ראיה לדבריו, ולא מצינו מי שיחלוק עליו להדיא, (כי דברי הרמב"ם סתומים הם), א"כ ראוי להורות כדברי רבינו יונה. [ומי שנשתקע בחטא הרבה ודאי יקדים תקון מעשיו מכאן ואילך, ולא ירבה בהתבוננות חומר העון לשעבר, כדי שלא יתייאש מן התשובה לגמרי, כמ"ש רבינו יונה ביסוד התשובה, ואפשר שזו דעת הרמב"ם ג"כ].

טז

• ויש חילוק בין איכות החרטה לאיכות הקבלה, כי ר' יצחק ז"ל מפעטערבורג תמה על מה שאנו רואים מעשים בכל יום, שיותר נוח לו לאדם לקבל על עצמו לתקן מעשיו מכאן ואילך מלהתחרט חרטה אמיתית ושלמה (ולפי מה שכתבנו למעלה בדעת הרא"ש דסגי לך בחרטה כלדהו מדאגת הפורענות לא קשיא כולי האי), דלכאורה איפכא מסתברא, שאין היצר הרע מתנגד כל כך לחרטה לשעבר אבל מתנגד יותר לקבלה להבא.

וביאור הדברים הוא ע"פ מ"ש רז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, הרי ירדו חכמים ז"ל לסוף דעתו של אדם שכיון ששנה בחטא אחד רק שתי פעמים ניטמטה הרגשת לבו בחומר אותו החטא, וכ"ש כשהוא כופל ומשלש חטאו פעמים רבות שבכל פעם ופעם נאטם לבו יותר מלהתפעל. ואע"פ שמצד השכל הוא מכיר יפה ויודע בבירור שעון גדול הוא אבל נפשו אינה מתפעלת מידיעה שכלית זו.

וכן אנו רואים מעשים בכל יום שאם אירע לאדם ח"ו איזה חטא שאינו מצוי, ואפילו פ"א בלבד, כגון מאכלות אסורות, ואפילו בשר עוף בחלב דרבנן, ואפילו מנהגא בעלמא, כגון ששכח מלומר תשליך בר"ה נפשו נבהלה מאד ואינו יודע לשית עצות בנפשו, והולך אצל חכם לבקש תיקון. ומ"מ אותו אדם בעצמו מרבה לדבר לשון הרע בשאט נפש ואין לבו נוקפו כלל אחרי מעשיו, והוא בקי בחומר העון, ואם תשאלנו יאמר לך ודאי לה"ר עבירה חמורה היא מאד הרבה יותר מאכילת בשר עוף בחלב, מ"מ נפשו אינה מתפעלת מידיעת השכל בלבד, כי ריבוי החטא טמטם את דקות הרגשת לבו.

וכיון שהחרטה אינה יוצאת מן השכל אלא מן הנפש, והיא כפי דקות וגסות הרגשת הלב של כל אדם (כי אפילו הרגשת החוש תלויה בכוונת הלב, ע' יו"ד סי' י"ח סעיף י"ז ועיי"ש בבהגר"א ס"ק ל"ב שהביא ראיה מההיא דשבת פ"ח ע"א דרבא דהוה מעיין בשמעתתא ומבען אצבעתיה דמא), והלב כבר ניטמטם, לכן קשה לו להתחרט באמת, ואע"פ שאין יצרו מקסרגו כל כך לשעבר כמו להבא, מ"מ כבר הפסיד את דקות ההרגשה, ואין נפשו מתפעלת מן הידיעה השכלית של חומר הדברים גרידא.

לא כן הקבלה להבא. אע"פ שיצרו מתנגד לה, מ"מ יש כח באדם להגביר שכלו ולגמור בדעתו לתקן מעשיו, כי הכרת השכל לא נאטמה, ובידו לגבר חיילים בזה ע"י לימוד פרטי ההלכה, ולכן הקבלה נוחה לו לאדם יותר מן החרטה.

טז

וידווי. החסיד ר' ישראל ז"ל כתב שאין חידוש גדול כל כך בענין התשובה, שהרי החרטה הכרחית היא לכל אדם אפילו אלמלא חידשה

דרשה לתשובה

התורה ענין התשובה, וכי מי שאבד ממונו בענין רע בפשיעתו לא יתחרט, ועל אחת כו"כ יתחרט החוטא שגרם פורענות לעצמו. גם עזיבת החטא הכרחית היא לכל אדם מצד עצמה אף אלמלא חידשה התורה ענין התשובה, וכי מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום ויהא ריחו נודף יותר נמצא שכל עיקר החידוש שבתשובה אינו אלא וידוי דברים.

ומ"מ אין הדברים פשוטים כל כך. כי משמעות הרמב"ם בפ"ב מהלכות תשובה הלכה ב' היא שמהות הוידוי הוא שיוציא בשפתיו מחשבת התשובה שבלבו, החרטה והקבלה. (ומצינו דוגמת זו בתפילה שעיקרה עבודה שבלב ומ"מ צריך לחתכה בשפתיו כדילפינן רפ"ה דברכות ל"א ע"א מקראי דחנה רק שפתייה נעות, וכמ"ש בנפח"ח אחר שער ג' בפרק ה' ואכמ"ל (וע' בחוה"ל שער חשבון הנפש פ"ג הדרך ה"ט, וע' חדושי הגר"ח הלוי הל' תפילה פ"ד). [וכן מצינו אף בעבירות כגון פיגול שעיקרו במחשבה אבל צריך להוציא מחשבתו בשפתיו, וכן במגדף כמ"ש רש"י בכריתות ג' ע"ב ד"ה וישנו ותוס' סנהדרין ס"ה ע"א ד"ה הואיל, וכן שליחות יד בפקדון לב"ש בב"מ דף מ"ג ע"ב, ואכמ"ל בכ"ז].

נמצא שכל המתודה בלא מחשבת תשובה כאילו לא התודה כלל, כי וידוי דברים אינו חלק מחלקי התשובה כמו חרטה וקבלה, אלא חיזוק מחשבת החרטה והקבלה ע"י דיבור פה.

וצריך לזהר בהא דקיי"ל צריך לפרוט החטא, ויש כמה חסאים מצויים שלא נזכרו בנוסח על חטא הנהוג, ביטול תורה, ז"ל, חילול שבת ויו"ט וחוה"מ, תפילה שלא בכוונה ועוד.

ודבר חמור ביותר הוא קטנות אמנה, ובכלל זה מי שנתפעל מנצחונות בני פריצי עמנו וממראית כלי המלחמה שלהם עד שעלה בדעתו להרהר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וצריך להתודות על כך.

• וחמור מזה המעלה בדעתו ח"ו הרהורי מינות שהמדינה היא אתחלתא דגאולה, רחמנא ליצילן מהאי דעתא, כי יש בזה כפירה בביאת המשיח ובסגולת ישראל מכל העמים ובכל עיקרי התורה וצריך תשובה גדולה.

וענף אחד מסתעף מן הכפירה בביאת המשיח ורבים נכשלים בו בעוה"ר, דהיינו לשמוח אצל הכותל המערבי, ואפילו שמחה של מצוה, כגון בר מצוה

וכדומה, כי הכותל המערבי היה מיוחד מעולם לאבילות ציון וירושלים ולתפילה מיוחדת אצל שער השמים, וכל חסידי עולם יושבי עיה"ק מעולם לא עשו כגון ההמצאות החדשות הללו, ברכת כהנים ברוב עס, או הנחת תפילין ראשונה לבר מצוה, וכדומה. והוא מעשה היצר הרע, כיון שלא עלה בידי השטן להחטיא את יראי ה' בכפירה ממש רח"ל, המציא מצוות חדשות כאלה, כי עי"ז מסיחין את דעתם מחורבן בהמ"ק ואינם מצפים לביאת המשיח במהרה בימינו. וכלל גדול אמר בעל ח"ס ז"ל החדש אסור מן התורה בכל מקום.

436

יז

(ס י ו ס)

ונסיים במאמר אחד של החסיד ר' יצחק ז"ל מפעטערבורג, דתנן בפ"ק דר"ה דף ט"ז ע"א בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ופירשוהו בגמרא שם דף י"ח ע"א בג' דרכים, א) כבני אימרנא, כלומר כבקרת רועה עדרו מעביר צאנו תחת שבטו, ב) כמעלות בית מרון, כלומר מקום צר שאין עוברין בו אלא אחד אחד, ג) כחיילות של בית דוד, כלומר העוברים בפני המלך אחד אחד למנותן בצאתם למלחמה, וצ"ב מה הן ג' משלים הללו.

ופירש ר' יצחק ז"ל בהקדם מ"ש בר"ה דף ט"ז ע"א מלך וציבור מלך נכנס תחילה לדין וכו'. ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף, (אין אתנו יודע עד מה בביאור ד"ז, אבל כך אמרו רז"ל הקדושים), ונמצינו למדין מכאן שזכות היא למי שנכנס תחילה לדין, וא"כ יש לידע היאך יזכה אדם לכך בר"ה. ועל כך השיבו רז"ל ג' תשובות. א) כבני אימרנא, שהחזק מתגבר ועבר תחילה והחלש בעל כרחו עובר אחרון, כן מי שזכויותיו מרובין נכנס תחילה לדין מקמי דליפוש חרון אף. ב) כמעלות בית מרון, שהבא ראשון עובר ראשון, וכדוגמת הנוסעים ברכבת מלאה יותר מדאי, שהבא ראשון נוסע בישיבה, והבא אחריו נוסע בעמידה, והמתאחר יותר מדאי אינו מקבל מקום כלל. כך המזדרי לשוב אל ה' מיד בר"ח אלול נכנס תחילה לדין, והשב בימי הסליחות נכנס אחריו, ויש מי שנתאחר עד עשי"ת, ויש מי שנתאחר עד יוה"כ, ויש מי שנתאחר עד שעת נעילה, וכל הקודם זכה מקמי דליפוש חרון אף. ג) כחיילות של בית דוד, הם עוברים זה אחר זה כפי העולה ברצון המלך, כך ממ"ה הקב"ה הקדים את מי שרוצה, ולא נודע הטעם לב"ו.

השי"ת יזכנו לתקן כל מעשינו כראוי ולשוב בתשובה שלימה לפניו ונזכה -אה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב. אכ"ר.

37

~~30~~

37